

GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

Yakın Dönem ŞARK ÂLİMLERİ

-I-

Editörler

Dr. Adnan AKALIN - Dr. Eyyüp TUNCER

İslam tarihi boyunca peygamberlerin varisleri olarak âlimler üst düzey bir sorumlulukla farklı alanlarda önemli hizmetler icra etmişlerdir. Bu hizmetler İslam'ı tebliğ etme başta olmak üzere kitap telifi, talebe yetiştirme, toplumu irşat ve ıslah etme gibi birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Âlimlerin bu hizmetleri ahde vefanın bir gereği olarak terâcim ve tabâkât adlı kitaplarda arşivlenmiş ve daha sonraki nesillere aktarılmıştır. Âlimler hakkında yapılan her türlü çalışmanın kayda değer olduğu aşikârdır.

Bu kitapta 1950'li yıllardan başlamak üzere günümüze kadar Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır illerimizde yaşayan, eser telif eden, talebe yetiştiren, toplumun dini alanda aydınlanması için davet ve irşat faaliyetlerinde bulunan âlimlerin biyografileri, düşünceleri ve çalışmaları ele alınmıştır. Bilgi kirliliğinin artış gösterdiği bu zamanda istikamette kalmanın en önemli yollarından biri de kuşkusuz âlimleri tanımadır. Bizler elinizdeki bu eser vesilesiyle Muhammed Emin Er, Haydar Hatipoğlu, Adil Özberk, Molla Muhammed Piremî, Şükrü Erim, Molla Cemil Güzel el-Kürbeytî, Molla Sadullâh el-Fetlevî, Celal Yıldırım, Ahmed Hilmi el-Koğî, Molla Abdullah Dalar, Körkünlü Hasan Arslan, Hafız Osman Arabacı, Molla Abdullah Aksoy, Molla Sait Tekin, Derviş Hoca, Molla Sabri Yazar gibi birçok âlimin biyografisini, eserlerini, düşünce ve hizmetlerini araştırarak onlara karşı vefa borcumuzu ödemeye çalıştık.

Yakın Dönem
ŞARK ÂLİMLERİ

-I-

Editörler
Dr. Adnan AKALIN - Dr. Eyyüp TUNCER

FECR
633

FECR

www.fcr.com.tr

FECR

Fecr Yayınları: 633

YAKIN DÖNEM ŞARK ÂLİMLERİ-I

Editörler

Dr. Adnan AKALIN - Dr. Eyyüp TUNCER

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KÂĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ocak 2023

ISBN: 978-625-8304-80-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

YAKIN DÖNEM ŞARK ÂLİMLERİ-I

Editörler

Dr. Adnan AKALIN - Dr. Eyyüp TUNCER

Ankara 2023

İÇİNDEKİLER

TAKDİM/Prof. Dr. M. Nihat HATİPOĞLU-----	7
ÖN SÖZ/Prof. Dr. Abdulmuttalip ARPA -----	9
MUHAMMED EMİN ER'İN AKAİD KONULARINA YAKLAŞIMI	
Fikret SOYAL-----	11
GAZİANTEP'İN KUR'ÂN HADİMLERİNDEN ÖNEMLİ BİR ŞAHSİYET: HAFIZ OSMAN ARABACI	
Murat AKKUŞ -----	31
KÖRKÜNLÜ HASAN ARSLAN HOCA DİVANINDAN BAZI KITALARIN KUR'ÂN-I KERİM İŞİĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	
Mehmet DEMİR-----	53
MOLLA ABDULLAH DALAR'IN İLİM VE İRŞAD FAALİYETLERİ	
Abdullah BEDEVA -----	71
MOLLA ABDULLAH AKSOY: HAYATI VE ESERLERİ	
Zafer ONUR -----	89
ŞANLIURFA'DA İLME ADANMIŞ BİR ÖMÜR; SEYDA MELLE SAİD TEKİN	
Cuma KARAN -----	101
URFA'NIN MANEVİ DİNAMİKLERİNDEN DERVİŞ HOCA	
Mustafa ÖNCÜ -----	133
SON DÖNEM ŞANLIURFA ULEMÂSININ GÜNCEL MESELELERE YAKLAŞIMI (Şanlıurfa Fetvâ Komisyonu Örneği)	
Muhammed Latif ALTUN-Fadıl ÇİFTÇİ-----	153
SON DÖNEM URFA ÂLİMLERİNDEN MOLLA SABRİ YAZAR	
Ömer Faruk YETİM-----	171
MÜNÂSEBÂTU'L-KUR'ÂN İLMİNE DAİR BİR YAKLAŞIM -HAYDAR HATİPOĞLU ÖRNEĞİ-	
Abdulkerim SEYDAOĞLU -----	179
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN TEFSİRİNDE AHKÂM AYETLERİNİ YORUMLAMA YÖNTEMİ	
Abdurrahman ENSARİ-----	199
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN EL YAZMA TEFSİRİNDE KIRAAT OLGUSU	
Aydın KUDAT -----	219
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN İSLAM MEZHEPLERİNE BAKIŞI	
Doğan KAPLAN -----	235
TERCÜME TEKNİKLERİ/STRATEJİLERİ AÇISINDAN HAYDAR HATİPOĞLU'NUN MEALİ	
Eyyüp TUNCER -----	247
SON DEVİR ÂLİMLERİNDEN HAYDAR HATİPOĞLU'NUN BAZI İTİKADİ GÖRÜŞLERİ: İNSANIN VAROLUŞU VE AHİRET HAYATININ İSPATI	
Fadıl AYĞAN -----	267
HAYDAR HATİPOĞLU'NA GÖRE BİRLİKTE YAŞAMA KÜLTÜRÜ	
Fevzi RENÇBER-----	281

HAYDAR HATİPOĞLU'NUN <i>BÜYÜK ŞAFİİ İLMİHALİ</i> VE GÜNCEL BAZI FIKHİ MESELELERE YAKLAŞIMI	
İsmail NARİN -----	291
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN REDDİYE METODU	
Muhammed Mehdi AKSOY -----	309
YAKIN DÖNEM ŞARK ÂLİMLERİNDEN HAYDAR HATİPOĞLU HOCA'NIN TEFSİRİNİN DİLBİLİMSEL YÖNDEN TAHLİLİ	
Mehmet Emin GÜZEL-----	333
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN İBN MACE ŞERHİNDE GETİRMİŞ OLDUĞU İZAHLARDA SÜNNET VURGUSU	
Mesut BAYAR-----	351
SÜNEN-İ İBNİ MACE TERCÜME VE ŞERHİ BAĞLAMINDA HAYDAR HATİPOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI	
Muhammed Ali YILDIZ-Gülcan ASAROĞLU -----	367
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN FAİZ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMI: BAKARA SURESİ ÖRNEĞİ	
Muhammed ÇITAK -----	387
YAKIN DÖNEM ÂLİMLERİNDEN HAYDAR HATİPOĞLU'NUN KÜRTAJ KONUSUNDA MUHALEFET ŞERHİ	
Muhammed Said HATİPOĞLU-----	405
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN HADİS USÛLÜNE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ: <i>SÜNEN-İ İBN MACE TERCEMESİ VE ŞERHİ</i> ÖRNEĞİ	
Fahreddin YILDIZ-----	415
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN <i>SÜNEN-İ İBNİ MACE TERCEMESİ VE ŞERHİ</i> İSİMLİ ESERİNDEKİ HADİS ŞERHÇİLİĞİ	
Muhammed Sait MECİTOĞLU-Metin TEKİN-----	429
HAYDAR HATİPOĞLU'NUN " <i>İSLAM'DA EVLİLİK VE MUTA</i> " ADLI ESERİNE DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER	
Taha NAS -----	453
MOLLA MUHAMMED PİREMİ VE <i>HÂŞİYETU DEKÂİKİL-ENVÂR ALÂ FERÂİZİL-ENVÂR</i> ADLI ESERİ	
Abdulgalip ASLAN -----	477
DİYARBAKIRLI ŞÜKRÜ ERİM HOCA	
Hasan TELLİ-----	489
MOLLA CEMİL GÜZEL EL-KÜRBEYTÎ	
Mehmet Nezir ESİN -----	537
MOLLA SADULLÂH EL-FETLEVÎ VE ESERLERİ	
Muhammed ÇİÇEK -----	553
CELAL YILDIRIM VE KUR'AN YORUMU	
Musa GÜLER -----	563
AHMET HİLMİ EL-KOĞI'NİN HAYATI, ESERLERİ VE KELAMİ GÖRÜŞLERİ	
Serkan TEKİN-----	587
ANTEPLİ KUR'AN HÂDİMİ FAKİH ADİL ÖZBERK HOCA	
Adnan AKALIN -----	597

TAKDİM

Bizi cehaletin karanlığından ilmin ve irfanın aydınlığına çıkartan Allah'a sonsuz hamd ve şükürler olsun. Salat ve selam en büyük muallim ve mürebbi olan Resûlullah Efendimiz, ilim ve hikmeti her tarafa taşıyan sahabe ve âlimler başta olmak üzere bütün müminlerin üzerine olsun.

Bilindiği gibi ilim tahsili İslam'da en büyük ibadetlerden biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim birçok âyet ve hadiste ilmin öneminden bahsedilmiştir. “*Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?*” (Zümer 39/9) âyeti gerek iman gerekse ilim konusunda âlim ile cahilin eşit olmadığını açıkça belirtirken “*Âlimler peygamberlerin varisleridirler*” (Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-İlm, 3641) hadisi ise nübüvvet ve ilim arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Taşköprizâde Ahmed Efendi (öl. 968/1561) “aklın ibadeti ilimdir” diyerek bu gerçeği öz bir şekilde ifade etmiştir. Bu bağlamda âlimlere büyük görevler tevdi edilmiş ve önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Tarih boyunca âlimlerimiz bu hissiyat ve düşünce ile hareket etmiş, birçok talebe yetiştirmiş, farklı konularda çeşitli eserler kaleme almış, irşat ve ıslah faaliyetlerinde faal olarak büyük hizmetler icra etmişlerdir.

İslam'ın değerler manzumesine bakıldığında ahde vefanın önemli yer işgal ettiği görülecektir. Bu önemli değerın tezahürlerinden biri de kuşkusuz âlimlerin hayatlarını ve düşüncelerini kayıt altına alan *terâcim* ve *tabâkât* adlı eserlerdir. Mezkûr eserler âlimler arasındaki bağı, ilim silsilelerini, dönemin kültür ve düşünce yapısını, yazılan eser ve risalelerin tespiti gibi mühim konuları işlemeleri açısından büyük bir önem arz etmektedir. Böylelikle ümmetin düşünce hayatı arşivlenerek sonraki kuşaklara mümkün oldukça doğru bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Kur'an'ın birçok kıssada farklı peygamberlerden söz etmesi aslında müşahhas örneklerin insan üzerindeki bariz etkisini bize hatırlatmaktadır.

İlim, fikir, edebiyat, sanat, bilim, teknoloji gibi alanlarla devraldığımız bu mirası evvela tanımak sonra tanıtmak ve nihayetinde geliştirmekle mükellef olduğumuza inanıyoruz. Bir İslam düşünürüne izafe edilen “*Bilim ve sanat, itibar görmediği toplumları terk eder*” sözü aslında bu gerçeğin

başka bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam'ın teşvik ettiği bu alanlarda tarih boyunca büyük ilim insanları yetişmiş olmasına rağmen bir dönem “İslam dini terakkiyata manidir” söylemi talihsizce dillendirilmiştir. Bu düşüncenin kısmen varlığını devam ettirdiğini görmek gerçekten üzüntü verici olup İslam tarihindeki âlimleri ve bilim insanlarını tanıtmakla yakından ilgisi vardır.

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi olarak *Yakın Dönem Şark Âlimleri Sempozyumu*'nda ilk etapta Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır olmak üzere bu üç ilimizde yaşamış, talebe yetiştirmiş, kitap telif etmiş, toplumun manevi hayatına katkı sunmuş, çeşitli dini görevleri icra etmiş âlimlerin biyografileri, düşünceleri ve eserleri incelenmiştir. Bu çerçevede söz konusu illerimizden birçok farklı âlim üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Kabul etmek gerekirse bu âlimlerden birçoğunu ya bu vesileyle ilk kez tanıyacağız veya daha yakından tanımış olacağız: Muhammed Emin Er, Haydar Hatipoğlu, Adil Özberk, Molla Muhammed Piremî, Şükrü Erim, Molla Cemil Güzel el-Kürbeytî, Molla Sadullâh el-Fetlevî, Celal Yıldırım, Ahmed Hilmi el-Koğî, Molla Abdullah Dalar, Körkünlü Hasan Arslan, Hafız Osman Arabacı, Molla Abdullah Aksoy, Molla Sait Tekin, Derviş Hoca, Molla Sabri Yazar.

Mezkûr âlimler dışında elbette bölgede birçok değerli şahsiyet yaşamış, din-i mübine ve insanlığa hizmet etmiştir. Bunları da, devamını arzuladığımız farklı etkinliklerde incelemeyi ve eserler kaydederek gelecek nesillere aktarmayı ümit etmekteyiz. Zikri geçen âlimlerden vefat edenlere Allah Teâlâ'dan rahmet; hayatta olanlara ise sağlık ve afiyet diliyorum. Temennimiz onlara hayrülhalef olmak ve ilmin aydınlığında bir hayat yaşamaktır.

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi olarak başlattığımız bilimsel çalışmalarını geliştirerek devam edeceğimizin bir teminatı olan bu eserin hayırlara vesile olmasını dilerim. Bu son derece ufuk açıcı sempozyumun gerçekleşmesiyle birlikte bir esere dönüşmesinde önemli katkılarda bulunan başta Prof. Dr. Abdulmutalip Arpa, Dr. Adnan Akalın ve Dr. Eyyüp Tuncer olmak üzere bütün mesai arkadaşlarıma hasseten teşekkür eder daha nice bilimsel faaliyetlerde tekrar buluşmayı temenni ederim.

Prof. Dr. M. Nihat HATİPOĞLU

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Kurucu Rektörü

ÖN SÖZ

Kur'ân-Kerim'in ilk emri *Oku* gereği Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren eğitim-öğretim faaliyetleri imkânlar dâhilinde aksamadan devam edegelmiştir. İlk dönemlerde daha çok câmi muhitinde icra edilen ilmî faaliyetler hicrî V. asır Selçuklu Sultanı Melikşah'ın veziri Nizamülmülk et-Tusî döneminde ilim müesseseleri olarak ortaya çıkan medreseler üzerinden düzenli ve sistemli bir kisveye bürünmüş oldu. Kurumsal kimliğini kazandıktan sonra medreseler Belh, Nisâbûr, Herât, İsfahan, Basra, Musul ve Mezopotamya gibi İslam dünyasının farklı bölgelerine yayıldılar. Osmanlı devletinde de medreseler kurumsal düzeyde en üst seviyede eğitim-öğretim alanında hizmet vermeye devam ettiler. Söz konusu dönemlerde İslam medeniyetinin omurgasını teşkil eden İslam düşünce dünyasına nice ilim adamı ve ilmî çalışma vücuda geldi.

Asırlarca toplum ve devlet nezdindeki misyon ve etkinliğini sürdüren bu eğitim kurumları Osmanlı Devleti'nin son döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasıyla bir kapanma durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu kapatma ve dayatmalar, medreseler üzerinde her ne kadar bir durgunluk ve etkileşimsizlik meydana getirmişse de sosyolojik bir olgu olarak varlıklarını bir şekilde sürdürmüşlerdir. Sempozyum inceleme konumuz Şark bölgesinin merkezden uzak olması, yöre halkı, medrese gönüllüleri ve müderrislerinin fedakâr çabaları sayesinde siyasi ve ideolojik baskı ve dayatmalara rağmen söz konusu kurumun kısmen aktif kalmasını sağlamıştır. 2002'den beri iktidarda olan mevcut hükümetin eğitim ve hak-hukuk noktasındaki demokratik açılımları, bölgedeki medreselerde bir kıpırdama ve toparlanmaya sebebiyet vermiş, hatta zaman zaman hükümet nezdinde de söz konusu medreselere eğitim sistemi içerisinde bir hüviyet kazandırma his ve teşebbüsleri belirlemiştir. Hükümet nezdindeki bu ılımlı yaklaşım neticesinde doğudaki bazı üniversiteler tarafından medrese-ilahiyat buluşması çerçevesinde uluslararası birtakım sempozyum ve çalıştaylar düzenlenerek bu eğitim kurumlarındaki eğitim metotları ve müderrislerin tecrübesinden istifade yoluna gidilmiştir. Biz

de GİBTU olarak ilgili çalışmalara bir nebze katkı amacıyla söz konusu medreselerin yıllarca topluma kazandırdığı saygın şahsiyet ve önderlerden -bir sempozyumun imkan ve sınırlılıkları dahilinde- ilk olarak belli bir dönemde ve belli bir bölgede yaşayanları ele almak suretiyle böyle bir sempozyum tertip etmeye karar verdik. Bu bağlamda nefeslerini yakından hissettiğimiz Gaziantep-Şanlıurfa ve Diyarbakır bölgesinden yakın dönemde yaşamış âlimlerimizin bu çileli yoldaki hayat serüvenlerini ve ilmî kişiliklerini konu edinerek ortaya çıkan bu mirası akademik camiaya kazandırmak istedik.

Sempozyuma iştirakleri ve desteklerinden dolayı Şahinbey Belediyesi Başkanı Mehmet TAHMAZOĞLU Bey başta olmak üzere düzenleme kurulundaki arkadaşlarım ve teşrifleriyle bizlere akademik katkıda bulunan değerli akademisyen arkadaşlarıma en kalbî duygularla teşekkür ederim.

Prof. Dr. Abdulmuttalip ARPA
Düzenleme Kurulu Başkanı